

DE REGULERING VAN DE HOPHANDEL TIJDENS DE MIDDELEEUWEN EN VROEGMODERNE TIJD

Een vergelijkende analyse van de reglementering van Aalst en Poperinge

Kristof Papin

Inleiding¹

De opkomst van het hophierbrouwen vanaf de vroege 14de eeuw zorgt in Vlaanderen voor een stijgende vraag naar hop, een vraag waaraan het eerst wordt voldaan door de import van hop in combinatie met het ontstaan van een inlandse hopteelt, een teelt die op zijn beurt snel exportgericht wordt, vooral naar Engeland toe.² Vooral dat laatste lijkt merkwaardig, aangezien Vlaanderen in de 15de en 16de eeuw voor zijn behoeften op landbouwlak steeds aangewezen was op de import, o.a. van graan, een andere basisgrondstof voor de bierbrouwerij.³ De opkomst van de inlandse bierbrouwerij heeft zeker de vraag naar graan nog doen stijgen, een element dat er toe heeft bijgedragen om de prijshausse van 1390 tot 1438 te verklaren, de periode waarin het hophierbrouwen veralgemeend werd.⁴ In de 15de eeuw zouden volgens sommige auteurs de hertogen van Bourgondië

¹ Met onze welgemeende dank aan redactiesecretaris prof. dr. Jelle Haemers en de anonieme referent voor hun op- en aanmerkingen.

² De hop werd geëxporteerd, o.a. via de haven van Grevelingen. In het denombrement van 1438 dat Louis de Luxembourg geeft voor Duinkerke, Broekburg en Waasten staat uitdrukkelijk het recht op het wegen van hoppe vermeld: 'Item, appartient à icelle ville [Broekburg] de recevoir le droit de cauchie et de baillier à ferme le droit des mesures de grains, de chauch, de houblon et aultres choses qui se mesurent, laquelle mesure est flasrie de l'enseigne de ladite ville' (C. De Coussemaker, 'Documents historiques sur la Flandre maritime. Rapport et dénombrement des villes et châtelainies de Dunkerque, Bourbourg et Warneton, présentés par Louis de Luxembourg au comte de Flandre en 1438', *Annales du Comité Flamand de France*, 10 (1868-69), p. 369. Zie ook G. Fussell, 'Low Countries' influence on English Farming', *The English Historical Review*, 74 (1959), p. 611-622.

³ R.W. Unger, 'Feeding Low Countries Towns: the Grain Trade in the Fifteenth Century', *Revue Belge de philologie et d'histoire*, 77 (1999), p. 332. F. Van Gijsegheem, *Graanhandel langs Leie en Schelde en het monopolie van Gent (1346-1533)*, onuitgegeven scriptie UGent, 2006-2007.

⁴ M.-J. Tits-Dieuaide, 'L'évolution du prix du blé dans quelques villes d'Europe Occidentale du XVe au XVIIIe siècle', *Annales ESC*, 42 (1987), p. 530.

dan ook diverse malen (1437/8, 1442, 1481/2) een verbod opgelegd hebben om bier te brouwen om de schaarste aan, en de prijsstijging van het graan, in te dammen.⁵ Deze maatregel, mocht ze al doorgang hebben gevonden, kan evenwel niet specifiek tegen het hophierbrouwen gericht zijn geweest, want men had minder graan nodig voor het brouwen van hophier dan het brouwen van bier zonder hop. Op zich is dit feit al een verklaring voor het succes van het hophier.⁶

Nog altijd wordt er in recente studies onzin verspreid als zou de teelt van hop ontstaan zijn als een reactie van de lokale boerenbevolking op de laatmiddeleeuwse crisis.⁷ Zo wordt de hopteelt een element in het transitiedebat.⁸ Dat is o.i. een compleet mislopen kip-of-het-ei discussie. Alsof men hop is beginnen kweken zonder te weten wat men er mee ging doen! De teelt van hoppe is er gekomen op vraag van de brouwers. Op een andere plaats hebben we de introductie van het hophier in Vlaanderen reeds uitgebreid toegelicht.⁹ Maar internationaal is er weinig of geen onderzoek naar de geschiedenis van de hopteelt, het gebruik van de hop en de hophandel.¹⁰ Vele auteurs maken er zich van af dat de chronologie zo onduidelijk is dat ze er zich liever niet aan wagen. Nu weten we

⁵ J.-M. Cauchies, *La législation princière pour le comté de Hainaut. Ducs de Bourgogne et premiers Habsbourgs (1427-1506). Contribution à l'étude des rapports entre gouvernants et gouvernés dans les Pays-bas à l'aube des temps modernes*, Brussel, 1982, p. 404-405. Een precieze referentie van deze hertogelijke ordonnances geeft Cauchies niet op. Voor Vlaanderen hebben we wel verboden op de export van graan doch geen verbod op bierbrouwen dat door de hertog Filips de Goede zou zijn uitgevaardigd (mededeling van dr. Jonas Braekevelt, waarvoor dank).

⁶ En dat is o.i. de enige verklaring waarom in Engeland in enkele decennia tijd (1550-1590) de hophierbrouwerij de plaatselijke alebrouwerij verdrong doordat de overheid een vaste prijs had bepaald per inhoudsmaat bier. Dit werd maar opgegeven in het begin de 17de eeuw. Met het brouwen van hophier werden veel grotere winsten gemaakt (lagere productiekost omdat er minder grondstoffen nodig waren) en het hophier werd dus de consument 'opgedrongen' door de brouwers en het was dus geenszins een verandering in smaak van de Engelse consument die hieraan ten grondslag lag. Het gebruik van de hoppe heeft de transitie naar een industriële bierbrouwerij mogelijk gemaakt.

⁷ R. Vermoesen, 'Paardenboeren in Vlaanderen. Middelaars en commercialisering van de vroegmoderne rurale economie in de regio Aalst 1650-1800', *Tijdschrift voor Sociale en Economische geschiedenis*, 7 (2011), p. 13. Verwijst naar E. Aerts, 'Hop en bier. Handelsrelaties tussen Aalst en Lier (17^e en 18^e eeuw)', *Het Land van Aalst*, 51 (1999), p. 103.

⁸ Over dit debat, zie A. Verhulst, 'Agrarian revolution: myth of reality?', *Sartonia*, 2 (1989), p. 71-95. Idem, 'The 'Agricultural Revolution' of the Middle Ages reconsidered', in: *Law, Customs and the Social fabric in Medieval Europ. Essays in honour of Bryce Lyon*, Kalamazoo, 1990, p. 17-28. We volgen de redenering van Verhulst niet wanneer hij stelt dat de gedrukte 'verhandelingen' over landbouw geen invloed hebben gehad. Hij heeft geen aandacht besteedt aan deze uit de 16de en 17de eeuw en voor deze wat de hoppe aangaan hebben we al aangetoond dat deze wel degelijk een grote invloed hadden. Verhulst beperkte zich grotendeels tot een reeks 18de-eeuwse verhandelingen.

⁹ K. Papin, 'De hopteelt- en handel in Poperinge in de tweede helft van de 16de eeuw', in: K. Papin en G. Vandermarliere, *Reynold Scot en de Poperingse hopteelt. Een handleiding uit 1578*, Poperinge, 2006, p. 3-26.

¹⁰ Uitzondering is het werk van H.J. Barth, C. Klinke, C. Schmidt, *The Hop Atlas. The history and Geography of the cultivated plant*, Nuremberg, 1994. Dit werk berust wel quasi uitsluitend op Duitstalige literatuur. Zie voor Holland ook het uitstekende werk van R.W. Unger, *A History of Brewing in Holland 900-1900. Economy, technology and the State*, Leiden, 2001.

dat in de 16de eeuw de plaatsen Poperinge en Aalst toonaangevend waren in de Zuidelijke Nederlanden wat betreft de teelt en exportgerichte handel van hop.¹¹ De vraag die we ons hier stellen is in hoeverre de in deze plaatsen uitgegeven reglementeringen hebben meegespeeld in de suprematie van beide plaatsen in de hopteelt en -handel.¹² Heeft de regulering aldus bijgedragen tot de succesvolle commercialisering van de hoppe als industrieel exportgewas?¹³ In de grensgebieden Artesië en Henegouwen was er ook een belangrijke productie, maar deze zou kwalitatief noch kwantitatief de regio's Poperinge en Aalst evenaren. In de 17de eeuw zouden Artesië en Henegouwen hun marktpositie zien verschrompelen. Poperinge en Aalst blijken bij nader onderzoek wat de uitwerking van hun reglement aangaat, een heel ander parcours gevolgd te hebben.¹⁴

Fraude in de handel

Vanaf de 15de eeuw duiken met de regelmaat van een klok klachten op i.v.m. fraude in de hophandel. Het vermengen van bladeren met de hobbellen wordt vastgesteld in klachten bij de Duitse Hanze in 1410. In 1452 beklagen Pruisische hanzekooplieden er zich over dat kooplieden uit Polen hop vermengd hadden met zand en stenen. Een in de haven van Londen binnenkomende lading hop werd geweigerd in 1508 omdat men binnenin de zak slechtere kwaliteit van hop had gestoken (allicht oude hop) dan aan de rand van de zak (wat steeds een courant gebruik is geweest om de controleurs om de tuin te leiden). De 16de-

¹¹ Dat wordt bevestigd door talrijke bronnen en eigentijdse getuigenissen. Voor Aalst zie het lofdicht van de Gentse dichter Max de Vriendt (1559-1614), uitgegeven bij F. De Potter en J. Broeckeaert, *Geschiedenis der stad Aalst*, Gent, 1873, t. I, p. 140. Voor Poperinge is het Guicciardini die omstreeks 1565 de hopteelt in Poperinge hoger inschat dan die in Henegouwen. W. Brulez, 'Le commerce internationale des Pays-Bas au XVIe siècle: Essai d'appréciation quantitative', *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, 46 (1968), p. 1220-1221.

¹² We laten hier Henegouwen, Artesië en de regio rond 's-Hertogenbosch, belangrijke hopcentra tijdens de 16de eeuw, buiten beschouwing. Daar moet het bronnenonderzoek nog worden afgerond. De vroegste gegevens van hopteelt in Henegouwen dateren uit de 10de eeuw. C. Duvivier, *Recherches sur le Hainaut ancien (Pagus Hainoensis) du VIIe au XIIe siècle*, Brussel, 1865, p. 361-362 (État des revenus du chapitre de S. Aldegonde de Maubeuge au Xe siècle, dans les villages de Solre-Saint-Géry et Cousotre). Vermeldingen in de costume van Henegouwen duiden op de belangrijkheid van de teelt vanaf de 15de eeuw, zie: C. Faider en J. Delecourt, *Coutumes du Pays et comté de Hainaut*, Brussel, 1883, vol. I.

¹³ Er is weinig onderzoek verricht naar de band tussen reglementering en commercialisering, de biersector als industriële sector buiten beschouwing gelaten. Zie: A. Verhulst, 'L'Intensification et la commercialisation de l'agriculture dans les Pays-bas Méridionaux au XIIIe siècle', in: *La Belgique rurale. Mélanges J.-J. Hoebanx*, Brussel, 1985, p. 89-100.

¹⁴ Voor de rest van Vlaanderen hebben we tot het einde van de 18de eeuw moeten vaststellen dat er geen stedelijke reglementen voorhanden zijn. Enkel in Gent is er sprake van een hopwarandeerder vanaf het begin van de 17de eeuw, zie Stadsarchief Gent, Reeks 108bis, dossier 30.

19de-eeuwse gravure 'The Crown of Hops' (privéverzameling auteur)

eeuwse reglementen van Poperinge en Aalst halen dan ook uitdrukkelijk fraude aan als reden voor de opmaak van hun reglementering.

Tijdens deze eerste periode geven deze klachten niet direct aanleiding tot een reglementering want tijdens de 15de eeuw vinden we amper reglementen terug die betrekking hebben op de hop. Dat heeft alles te maken met de manier waarop 'wetgeving' tot stand kwam. Naast het costumier recht dat pas in de 16de eeuw op papier werd gezet, waren steden vooral actief in de reglementering van de stedelijke economieën via stedelijke ordonnanties. Dat dit grotendeels betrekking had op de stedelijke economische activiteiten, is logisch. Van alle teelten is de hopteelt de enige teelt die aanvankelijk binnen stedelijke context ontstond en exportgericht werd en dat terwijl de andere exportgerichte landbouwteelten zich doorgaans buiten de stedelijke context ontwikkelden. We verklaren ons nader. De eerste hopteelt ontstond in de middeleeuwse steden, voornamelijk bij brouwerijen, die er een hoptuin op nahielden. Dat er geen ordonnanties te vinden zijn over deze stedelijke landbouwactiviteit heeft blijkbaar te maken met het feit dat men deze teelt niet als een industriële activiteit aanzag. Hoe het komt dat ook de ordonnanties die de brouwerijactiviteit reguleren hier het stilzwijgen toe doen, is een raadsel. Pas vanaf het laatste kwart van de 16de eeuw zien we, onder

invloed van de groeiende export een schaalvergroting binnen de teelt en een evolutie naar buitenstedelijke hopvelden. Hierbij wordt het oude systeem van de hommelpit verlaten en vervangen door het (nog steeds bestaande) stakenveld. De hoptuin en de hommelpit worden een hoppeveld en zo wordt in de toponymie precies aangegeven hoe en waar de schaalvergroting ingang vond. Een en ander neemt niet weg dat bv. in Aalst en Poperinge ook rond 1600 nog tal van *hoplochten* (lochting=tuin) binnen de stadswallen of keure aanwezig waren.

De overheid heeft zeer vroeg ordonnanties uitgevaardigd betreffende de bevoorrading van levensmiddelen. Ook de handhaving van de openbare orde was een 'hot item'. In de 15de eeuw zou de wetgeving van overheidswege (op niveau van het graafschap) belangrijker worden, een tendens die nog versterkt werd in de 16de eeuw. Landbouwactiviteiten die grotendeels extra-muros plaatsvinden trokken niet de aandacht van de stedelijke overheden, zo mogen we toch concluderen uit het feit dat we voor de 15de eeuw geen overheidsreglementering voor hop terugvinden. Wat de geschiedenis van de stedelijke regelgeving betreft is deze bestudeerd door verschillende auteurs.¹⁵ Deze regelgeving was omvangrijk in de 14de en 15de eeuw om nadien aan belang in te boeten door het steeds groter wordende overheidingrijpen op dit vlak. Voor de plattelandsomschrijvingen werd er nog geen onderzoek verricht en de weinige gegevens die we uit deze periode vinden zijn dan ook uitsluitend van 'openbare orde'. Zo de passus, in de *costumen* van de kasselrij Ieper i.v.m. de hop in 1504, we kunnen hier geenszins gewagen van een reglement, een verbod aan eigenaars van dieren deze te laten grazen op andermans gronden, o.a. een hoppeveld.¹⁶ Ook het verhaal van de vermeende stichting van de Hoporde door Jan zonder Vrees in het begin van de 15de eeuw konden we intussen situeren en besluiten dat deze orde niets met hop te maken heeft, de iconografie buiten beschouwing gelaten.¹⁷

¹⁵ P. Godding, 'Les ordonnances des autorités urbaines au Moyen Age. Leur apport à la technique législative', in: J.M. Duvosquel & E. Thoen (red.), *Peasants and townsmen in Medieval Europe. Studia in honorem Adriaan Verhulst*, Gent, 1995, p. 185-201. Voor oudere bibliografie verwijzen we naar deze bijdrage. E. Bousmar, 'Les bouchers de Mons entre bans de police et chirographes. Aspects de la législation communale Montoise, XIIIe-XVe siècles', in: *Sixième Congrès de l'association des cercles francophones d'histoire et d'archéologie de Belgique et LIIIe congrès de la fédération des cercles d'archéologie et d'histoire de Belgique*, Mons, 2003, t.III, p. 235-253. P. Godding, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, 1987. Zie tevens de verzamelbundel *L'initiative publique des communes en Belgique. Fondements historiques (Ancien Régime)*, Brussel, 1984.

¹⁶ L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes des Pays et Comté de Flandre. Quartier d'Ypres. Coutume de la Salle et Châtellenie d'Ypres*, Brussel, 1911, t. I, p. 354: 'Item, dat niemant zyn beesten tzy schapen, coyen ofte andere laten gaen in andere lieden hommelen ofte caerdden, up de boete van III £ p. '.

¹⁷ K. Papin, 'Wahrheit und dichtung. De stichting van de Hoporde door hertog Jan zonder Vrees in 1409', in: *Aan de Schreve*, 2003/4, p. 98-108. We zijn kort daarna in onze stelling bijgetreden door T. Deneire 'Humulus Lupulus', in: G. Vandermarliere (red.), *Oude histories omtrent den Hommel*, Poperinge, 2004, p. 8-20.

De ‘hoporde’ van Jan Zonder Vrees

Een hardnekkige lokale traditie in Poperinge wil dat het de Bourgondische hertog Jan zonder Vrees was die een ‘hoporde’ stichtte. Dat zou, al naargelang de zegswijze, in 1404, 1405, 1409 of 1411 zijn gebeurd. Een oorkonde van deze stichting bestaat natuurlijk niet en de traditie gaat terug op J.J. Chifletius ‘Lilium Francicum’ gedrukt op de persen van de Plantijn-Moretussen in Antwerpen in 1658. Wat de precieze inhoud was van de ‘orde’ was in de lokale literatuur (natuurlijk) niet duidelijk, maar de auteurs waren het er wel over eens dat het een regulerend doel had, m.n. de kwaliteit van de (Poperingse) hop op te krikken. Dat zou door hertog Jan zonder Vrees uitgegeven zijn geweest, wat op zich al onwaarschijnlijk is. Dit soort reglementering heeft in deze periode een puur stedelijke ontstaanscontext en als de hertog zich al zou hebben ingelaten met dit soort reglementering dan zou hij zich zeker de toorn van de steden op de hals hebben gehaald die dit als een inmenging in hun stedelijke bevoegdheden zouden hebben beschouwd. Waarom de hertog het in zijn hoofd zou halen om enkel de Poperingse hop te bevoordelen, is al helemaal onwaarschijnlijk. Bovendien waren er in deze jaren nogal wat spanningen tussen de stad en de hertog.

De hertog heeft bovendien, maar na lang aandringen van de Leden, de toelating gegeven om tot het hophierbrouwen over te gaan, en dit na lange onderhandelingen binnen de schoot van de Ledenvergaderingen die aansleepten van juli 1407 tot september 1409. In hoeverre de macht toen reikte van de Gruuthuse’s is onduidelijk. Hun monopolie op het gruutrecht in Brugge en het Brugse Vrije was hun ‘groene goud’ en de basis van hun macht.¹⁸

Als we terugkeren naar de basis van de ganse ‘hoporde’-traditie, nl. Chifletius’ werk uit 1658, dan blijkt dat iedereen zich bij de neus heeft laten nemen. Hij vermeldde als bron zowel de kroniek van Monstrelet als het werk van Ursinus¹⁹ waardoor hij geloofwaardig overkwam. Alleen zwijgt de kroniek van Monstrelet in alle talen over deze ‘orde’. Chifletius heeft Jan zonder Vrees de oprichting van twee ridderordes toegemeten die nooit hebben bestaan. Hij heeft daarbij deze hertog, in de traditie van zijn vader, ook ridderordes laten oprichten, die, om

¹⁸ Vanaf het eind van de 14de eeuw kwamen barsten in het monopolie op het gebruik van gruuft ten voordele van de hop. Zie Stadsarchief Brugge, Oud Archief, *politieke oorkonden*, 1^e reeks nr. 642. Vanaf 1380 mocht in Brugge ook met hop gebrouwen worden maar ontvingen de heren van Gruuthuse ook daarop een recht. Geen gegevens i.v.m. deze persoon bij C. De Borchgrave, *Diplomaten en diplomatie onder hertog Jan zonder Vrees. Impact op de Vlaamse politieke situatie*, Standen en Landen XCV, Kortrijk, 1992. In de Noordelijke Nederlanden was dit gruutrecht al langer in handen van de steden gekomen die veel sneller het hophierbrouwen hebben toegelaten. Zie recent J. Dijkman, *Shaping medieval markets. The organisation of commodity markets in Holland, ca. 1200 – ca. 1450*, Leiden-Boston, 2011, p. 101.

¹⁹ Ursus (lat) = beer (NI) (of het Engels voor *bier*?). Speelt Chifletius hier weer een taalspeltje?

Jean Richard te parafraseren, ‘bijna karikaturaal was om vast te stellen dat dergelijke ordes, opgericht quasi zonder grondslag noch politiek doel, bijna gedoemd waren om ogenblikkelijk te mislukken’. De hoporde heeft dus nooit bestaan, laat staan iets met de regulering van de hop te hebben gehad. Of de stad zelf in deze periode reglementen heeft uitgevaardigd is bij gebrek aan bewaard gebleven documenten niet bekend.

De 16de eeuw zou een wijziging met zich meebrengen en dat is duidelijk te wijten aan het exploderend belang van de industriële en exportgerichte bierbrouwerij.²⁰ Maar bovenal valt het op te merken dat de hophandel in handen komt van kapitaalkrachtige handelaars, waarvan sommige deel uitmaken van het stadsbestuur van de steden.²¹ Deze regulering was verre van uniek. In onze steden werd er vanaf de middeleeuwen reglementen uitgevaardigd die verschillende sectoren, waaronder de belangrijke lakenindustrie, regelden. Sommige – liberaal georiënteerde – auteurs met Pirenne op kop, hebben gewaagd dat juist deze reglementering de ondergang van deze sectoren heeft teweeg gebracht. Intussen is deze visie achterhaald en wordt juist het tegendeel beklemdoond.²² Het is dan ook interessant om deze stelling te toetsen aan de reglementeringen die betrekking hadden op de hop.

Poperinge: voortrekker in de regulering in de 16de eeuw?

Er is in verband met de opkomst van de hopteelt geregeld al verwezen naar de rol die de grote abdijen hierin zouden hebben gespeeld omdat daar de oudste vermeldingen van hoppe teruggevonden worden en dat deze abdijen steeds een eigen brouwerij binnen de abdijmuren hadden. Om de vroege opkomst van de hopteelt in Poperinge te verklaren was het dan ook aannemelijk hierin de rol van de Sint-Bertijnsabdij uit Sint-Omaars te zien. De stad was zeker sinds de 9de eeuw een domein van deze abdij. Een actieve rol blijkt de abdij in de verspreiding van de hoppe evenwel niet gespeeld te hebben. In 1429 bevestigde de Raad van Vlaanderen dat de abdij er inderdaad tienden mocht heffen op de hop

²⁰ H. Soly, ‘De economische betekenis van de Zuidnederlandse bouwindustrie in de 16^e eeuw. Problematiek’, in: *Handelingen van het Colloquium over de economische geschiedenis van België. Behandeling van de Bronnen en problematiek*, Brussel, 1972, p. 97-117. H. Soly, ‘De brouwerijenonderneming van Gilbert van Schoonbeke (1552-1562)’, *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 46 (1968), p. 337-392 en 1166-1204. (Overdruk: *Studia Historia Gandensia*, 99, Gent, 1968).

²¹ Dit konden we vaststellen in zowel Poperinge als in Sint-Winoksbergen.

²² S. Abraham-Tisse, ‘Le commerce des draps de Flandre en Europe du Nord: Faut-il encore parler du déclin de la draperie flamande au bas moyen âge?’, in: M. Boone en W. Prevenier (red.), *La draperie ancienne des Pays-Bas: débouchés et stratégies de survie (14e-16e siècles)*, Leuven, 1993, p. 167-206.

geteelt in de stad. De overige tienden in de stad waren ook in handen van de abdij, maar het is belangrijk dat er reeds in 1429 voor de Raad van Vlaanderen een conflict beslecht wordt i.v.m. deze tienden, die blijkbaar op dat ogenblik al belangrijk genoeg waren. Ze werden door de abdij verpacht en in de uitspraak voor de rechtbank wordt reeds verwezen naar de wijze van inning, waarbij een vast bedrag van 40 gr. per gemet werd gerekend.²³

Op 31 januari 1510 doet Simon Godin *houblonnier* zijn eed in handen van Martin de Wissocq, *bailli general de leglise*, zowat de financiële spilfiguur van de abdij, *pour faire coeuillier le houblon* tegen de gewone voorwaarden te Poperinge.²⁴ Welke voorwaarden dat zijn weten we niet en diens aanstelling als *houblonnier* is dus niet duidelijk te situeren. Dat hij gewoon een ontvanger van de hoptienden zou geweest zijn leek op het eerste zicht te verwerpen, omdat de datum van zijn aanstelling, in januari, volledig buiten de oogstperiode van de hop valt (september) wanneer de tienden kunnen geïnd worden (elke 11de hommelpit werd als tiende afgestaan). Maar reeds in het begin van de 15de eeuw werd er niet meer in natura geïnd en in het begin van de 15de eeuw was de inning van de hoptienden al aan een pachter uitgegeven. Gegevens voor de 16de eeuw hebben we niet. Valt er in de aanstelling van deze *houblonnier* een actieve politiek van de abdij te zien? Was hij naast de stedelijke hopmeesters actief? Toch moet er opgemerkt worden dat de abdij niet rechtstreeks kon ingrijpen in stedelijke reglementeringen, die er inderdaad vanaf het begin van de 16de eeuw zijn in verband met hoppe.

Een eerste verordening op 24 september 1536 uitgevaardigd door de ‘heere wet ende raeden’ regelt de handelstransacties van de nog niet volgroeide of geoogste hoppe waarbij de koper na de ondertekening van de transactie nog 24 uur bedenktijd kreeg om de overeenkomst te annuleren, een courant gegeven in veel costumen in Vlaanderen.²⁵ Het was dus blijkbaar al de gewoonte om de hoppe onder contract te kopen, zonder dat men de uiteindelijke koopwaar kon keuren.²⁶ Het stelt ons voor nogal wat praktische problemen die noch door de costumen noch door afzonderlijke ordonnanties geregeld werden. Aan welke prijs werd er verkocht (waarschijnlijk de prijs van het ogenblik van verkoop)

²³ Stadsbibliotheek Sint-Omaars, Hs. 803, deel VI, n°291, p. 467. Regest en zeer gedeeltelijke teksteditie bij D’Haignere & O. Bled, *Les Chartes de Saint-berlin d’après la cartulaire de Dom Dewitte*, Saint-Omer, 1886-1899, dl. 2, n° 2724, p. 290-291. In een volgende bijdrage over de fiscale behandeling van de hoppe komen we terug op dit belangrijk stuk.

²⁴ Atrecht, Departementaal Archief Pas-de-Calais, *Archief Sint-Bertijnsabdij*, 2H 1 bis f° 163.

²⁵ Stadsarchief Poperinge 467, Register van resolutiën, f° 12r°. P. Godding, *Le droit privé*, p. 419.

²⁶ *Ibidem*, p. 427-428 en 431.

maar wat met de zo belangrijke keuring van de hoppe? Wat indien door weersfactoren de oogst verloren ging?

Op 22 december 1537 wordt door de wet van de stad Poperinge een college van 7 warandeerders en een klerk aangesteld om de hop te keuren.²⁷ Dit is de eerste vermeldingen van de warandeerders in Poperinge, maar deze waren zeker voordien al in functie.²⁸ In 1542 wordt hun loon herbepaald.²⁹ Naast de warandeerders zelf hadden die nog een klerk die de acten opmaakte. De warandeerders konden tevens opgeroepen worden om te oordelen of de hoppe al dan niet leverbaar was. Daarvan werd er een sententie opgemaakt, wat wijst op het officiële karakter van hun ambt. Het feit dat ze van de *slag van de hommele* een register moesten bijhouden duidt op de juridische grond van hun activiteiten.

Na het midden van de 16de eeuw worden zeer geregeld via het uitvaardigen van stadsresolutiën maatregelen genomen die zowel op de teelt als de handel betrekking hebben. Opvallend is dat in 1552 de officieren *van den hommele*, waarmee de warandeerders bedoeld worden, betaald om een nieuwe keure op te maken. Van die keure is er geen spoor in het resolutieregister. De prijs-hausse van de hop en het steeds meer opduiken van hopvelden buiten de stad resulteerden in aangepaste reglementering waarin het uitdrukkelijk verboden werd hoppe te gaan plukken in andermans hopveld (juni 1566).³⁰ Opvallend is dat het reglement werd uitgevaardigd in juni, dus een flink stuk voor de oogstperiode begin september.

In 1573 (op 19 en 23 augustus) was ook de slag van de hop (her-)gereguleerd geworden, belangrijk voor de prijszetting van de hop.³¹ De warandeerders van de hop en de schepenen hielden een stevige vinger in de pap bij de prijsbepaling en alhoewel de resolutie er met geen woord over rept, lijkt deze maatregel ingegeven om al te hevige speculatie tegen te gaan. Uit briefwisseling van hophandelaars weten we evenwel dat dit niets uithaalde. De prijszetting was een zaak van de handelaars geworden die vraag en aanbod lieten spelen, maar vooral naar hartenlust speculeerden. De fraude in de hophandel is een emanatie van de opkomende handelaarklasse in de 16de eeuw, die, gedetermineerd door het maken van winst, duidelijk ook minder geoorloofde middelen aanwendden. Er is duidelijk een verstoring van de normale marktwerking in de hophandel. De

²⁷ Stadsarchief Poperinge 467, Register van resolutiën, f° 15v°.

²⁸ H. Barth, *The hop atlas*, p. 285, vermeldt er bij dat in 1538 de stad de hopwaag installeerde. Waar hij dit gegeven vandaan haalt is mij absoluut onbekend en is allicht een verzinsel of een foutieve interpretatie van het reglement van december 1537.

²⁹ Stadsarchief Poperinge 467, Register van resolutiën, f° 28 v°.

³⁰ Stadsarchief Poperinge 467, Register van resolutiën, f° 123 r°.

³¹ Stadsarchief Poperinge 467, Register van resolutiën, f° 203 v°.

markt werd niet meer rechtstreeks bevoorrad door de producenten, maar door tussenpersonen, handelaars die enkel gedreven waren door winstbejag en om dat doel te bereiken hun toevlucht zochten tot frauduleuze praktijken.³² Het zijn ook deze handelaars die actief worden in het stadsbestuur en zo de juridische marktomstandigheden regelen waar ze zelf actief in waren.

Het ‘nieuwe’ Poperingse reglement van 1573

Een heel nieuw reglement op het *waranderen van de hommel* werd op 18 november 1573 goedgekeurd. Dit reglement vormde overigens de basis voor de reglementen van de 17de en 18de eeuw. In 18 artikels wordt voornamelijk de strijd met frauduleuze praktijken aangegaan. Praktijken die overigens in de 20^e eeuw nog altijd bestonden! De eerste 4 artikels hebben het over het kwalitatieve aspect: hop moest voldoende gedroogd zijn; Poperingse hop mocht niet vermengd worden met vreemde hop of die van het land van Aalst; hop mocht niet vermengd worden met oude hop en hop die al eens in het brouwsel was gebruikt mocht niet terug herdroogt en verkocht worden. De art. 6-9 hebben het over het wegen van de hop, die enkel door de beëdigde schaalmeesters mocht gebeuren. In de ‘ter schaele’ aangeboden zakken hop mochten niet meer dan 4 *woelstocken* bevatten, die dan nog eens niet groen mochten zijn en meer dan 4 duimen dik. De art. 10-16 bevatten de artikels over de ‘slag van den hommele’. De schepenen merkten op dat het ‘coopmanschap’ van de hop zeer volatiel was en dat heel het jaar door hop werd verkocht. Men zou vanaf nu een register bijhouden om de prijzen bij te houden. De ‘slag’ of prijszetting werd aangevraagd aan de knaap van de warandeerders en dit voor zowel de Poperingse als de vreemde hop. Het loon van de warandeerders werd bepaald en invoer van vreemde hop werd enkel toegestaan mits akkoord van de warandeerders. Zij waren de sleutelfiguren die de hophandel regelden en controleerden. De laatste artikels (art.17-18) bepaalden dat niemand anders nog de hop mocht *zacken of packen* dan bij de 6 ‘gezworene zackers’, die de hop controleerden bij het inzakken.

Het reglement is een samenvoeging van de reglementen voor de ‘hopwarandeerders’ (1537) en de eerder dat jaar gemaakte reglementering voor de ‘slag van den hommele’. De warandeerders, door de stad aangesteld, verkregen de volledige controle over het gebeuren. Kwaliteit primeerde en fraude moest in alle

³² J. Davis, *Medieval market morality: life, law and ethics in the English market place, 1200-1500*, Cambridge, 2012. R.H. Britnell, ‘Price-setting in English borough markets, 1349-1500’, *Canadian Journal of History*, 31 (1996), p. 2-15.

geval vermeden worden. Waar het reglement zich niet over uitlaat zijn de productie van de hop noch over het fiscale aspect. Dat laatste was een bekommernis van de Sint-Bertijnsabdij, die de hoptienden in handen had. De productie zelf werd niet gereguleerd. Het reglement geeft een zeer mooi beeld van de gevolgen die de hausse van de hopteelt hadden voor het hopgebeuren. Fraude was een courant gegeven: het zwaarder maken van de hopzakken door er afval (meestal gedroogde bladeren van de hoprank) in te stoppen of de *woelstocken* opzettelijk zwaarder te maken dan nodig, oude of zelfs gebruikte hop samenvoegen met nieuwe hop. Dat het zakken van de hop door beëdigde zakkers verplicht diende te gebeuren moest zowel de kwaliteit van de goederen als het frauduleus verhogen van het gewicht van de zakken verhinderen. Of de slag van de hommel, ook Catharinaslag genoemd, überhaupt iets uithaalde tegen de speculatie valt sterk te betwijfelen. Aan deze reglementering wordt geen wijzigingen meer aangebracht in het laatste kwart van de 16de eeuw.

Hoppe in Aalst tijdens de 16de eeuw

In Aalst verwijst men in de lokale literatuur graag naar de op 24 mei 1516 gestichte *confrérie* of broederschap van Sint-Rochus die als hophandelaarsvereniging wordt aangeduid.³³ De stichtingsakte uit 1516 vermeldt evenwel enkel dat de *confrérie*, in de parochiekerk van Aalst gesticht, een vereniging is van kooplieden van de stad die graan *ende andere ghelycke coopmanschap* houden. Hop wordt niet eens vermeld. Bovendien is deze *confrérie* niet anders dan een vereniging die, gevestigd in de kerk van Aalst, tussenkwam in eerder private aangelegenheden van haar leden, zoals een overlijden of eventueel behoefte van een lid. Ze onderhielden een altaar in de kerk en bestelden later een schilderij bij Rubens waardoor ze konden meegenieten van de schittering van deze kunstenaar. Van enige regulering was bij de stichting van de *confrérie* geen sprake. Dat was overigens het prerogatief van de kooplieden niet, maar van het stadsbestuur of van de overheid. Enig verband tussen deze *confrérie* en het ontstaan van reglementen in de 16de eeuw is niet aantoonbaar. Het vroegst bewaard gebleven archief van deze *confrérie* dateert overigens uit de 17de eeuw.³⁴ Daaruit blijkt duidelijk dat voor de 17de en 18de eeuw, men steeds spreekt over de '*Gulde van St. Rochus, patroon*

³³ Stadsarchief Aalst, Oud Archief stad Aalst n°4, *Register van privilegiën* f° LXXX v°. Uitgave bij O. Reynkens, *Boek met den Hare*, Aalst, 1906, p. 202.

³⁴ Stadsarchief Aalst, Oud Archief stad Aalst n°218-220. Rekeningen van de *confrérie* voor de periode 1637-1654 (met hiaten); 1743-1750 en diverse stukken uit de periode 1642-1772.

vande coopliden binnen der stede van Aelst.³⁵ Aan de oorsprong van deze traditie ligt het werk van De Potter en Broeckaert die wel zeer vlot op basis van een nieuwe hopreglementering uit 1719 de St.-Rochusgilde als hopgenootschap bombarderen vanaf de 16de eeuw.³⁶ Volledig onterecht. Tot het eind van het ancien régime is het een confrérie van kooplieden, *waaronder* hophandelaars.

Een onderzoek van de resolutieboeken van de stad Aalst uit de 16de eeuw leverde welgeteld één eigenlijk reglement op. Deze registers zijn weliswaar enkel bewaard voor de jaren 1540-1561 en nadien vanaf 1593.³⁷ Maar ook in andere reeksen, waaronder de oorkonden, is er geen spoor van enige reglementering.³⁸ Het heeft er alle schijn naar dat pas in 1593 een eerste reglement op de hop tot stand kwam binnen het stedelijk bestuur van Aalst. Dat is laat, want we hebben frequent gegevens van een bloeiende hopteelt en handel in de regio. Er wordt niet gealludeerd op noch verwezen naar een ouder reglement en de inhoud zelf doet er weinig twijfel over bestaan dat dit reglement het eerste in zijn soort was dat te Aalst werd opgemaakt.

De Hopteelt in de Denderstreek vanaf de 13de eeuw tot de 16de eeuw

We zijn niet akkoord met de auteurs die deze exportgerichte hopteelt reeds in de 15de eeuw plaatsen. Natuurlijk wordt in de tol van Aalst uit 1454 de tol op *elcken zacke hoppen* bepaald op 12 penningen.³⁹ Dus halfweg de 15de eeuw is er sprake van actieve hophandel in Aalst. Invoer welteverstaan!⁴⁰ De bewering dat reeds in de late middeleeuwen de Aalsterse boeren aan commerciële hopproductie deden – en dat het er zelfs wijdverspreid was – wordt niet gestaafd door bronnen.⁴¹

³⁵ Stadsarchief Aalst, Oud Archief stad Aalst, n° 218 en 220.

³⁶ De Potter & Broeckaert, *Geschiedenis der stad Aalst*, t. II, p. 317, 321-332. Overgenomen door P. Lindemans, *Geschiedenis van de landbouw*, II, p. 147.

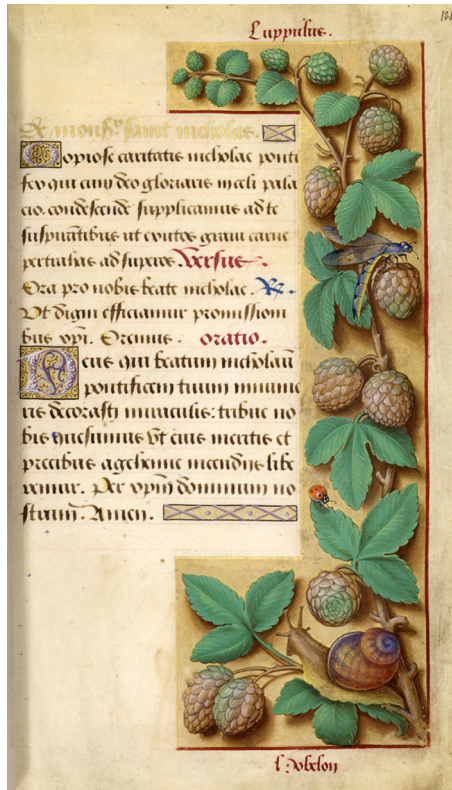
³⁷ Stadsarchief Aalst, Oud archief stad Aalst, n° 19.

³⁸ Voor de 17de eeuw zijn er dan weer een hele resem reglementen terug te vinden. Stadsarchief Aalst, Oorkonden n° 140, 149, 159 en 232.

³⁹ Reyntens, *Boek met den Hare*, p. 127.

⁴⁰ Over de handelsbetrekkingen zie K. Papin, 'De hophandel tijdens de middeleeuwen in Noord- en Midden-Europa (13de-16de eeuw)', *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, 58 (2004), p. 105-146.

⁴¹ Verdedigd door R. Vermoesen, 'Paardenboeren in Vlaanderen', p. 6 en H. Soly, 'De brouwerijenonderneeming', p. 1190. Deze laatste verwijst naar P. Lindemans, *Geschiedenis van de landbouw in België*, dl. II, p. 147. Zijn aangehaalde bronnen voor de 15de eeuw zijn zondermeer zwak. De hele passus over de hop is overigens aan herwerking toe. De bronnen voor regio van Aalst zijn bestudeerd door E. Thoen, *Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende de late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden. Testregio: de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst (eind 13de – eerste helft 16de eeuw)*, Gent, 1988.

Middeleeuwse miniatuur van hop (Bibliothèque Nationale de France, Mss Occidentaux latin, n° 9474, f°184)

Erik Thoen kan geen enkele vermelding van hopteelt aantreffen in het Oude-naardse in de Gentse jaarregisters van de Keure tussen 1400 en 1561. Niet bepaald een argument om de hop als belangrijk industrieel gewas te omschrijven in de Denderstreek.⁴² Diezelfde auteur wijst er wel op dat de hopteelt in de loop van de 15de eeuw al belangrijk was geworden op grote en middelgrote landbouwbedrijven tussen Ninove en Aalst. Pachters van middelgrote en grote bedrijven betaalden regelmatig een deel van hun pacht in natura met hop aan de abdij van Ninove.⁴³ Er zijn dus zeer aanzienlijke regionale verschillen aan te stippen. Een nazicht van de pachtcontracten van de abdij van Zwijveke bij Dender-

⁴² *Ibidem*, p. 694 en 722.

⁴³ *Ibidem*, p. 722. Hij verwijst naar Rijksarchief Gent, Abdij van Ninove, nrs. 13-25 (1427-1481). Ook zijn er sporadische vermeldingen in de penningcohiere in de 16de eeuw, o.m. deze van Denderwindeke. Stadsarchief Gent, Penningcohiere nr. 13/58 (1571).

monde gaf geen informatie op i.v.m. de teelten op het eind van de 16de eeuw.⁴⁴ Dat kan vreemd lijken. In de Tol van Dendermonde die op 6 mei 1271 door Margareta van Constantinopel aan de stad werd toegekend staat al een vermelding ‘*den coler de houblons: maille*’.⁴⁵ Dus was er dan reeds sprake van hop die getransporteerd werd op de Dender/Schelde? De rekening van het grafelijke tol- en maalrecht van 1383-1384 vermeldt evenwel geen hop.⁴⁶ Dat is niet verwonderlijk want hobbier werd geïmporteerd. De stedelijke ordonnances geven talrijke meldingen van accijnzen op de invoer van hobbier in 1406, 1417, 1423 en 1425. Omschrijvingen in de bronnen van *hoppensbier ofte ander vremde bieren* en *hoppens ende alrande biere van buten hier in commende* zijn duidelijk. Hobbier was import en werd niet in de stad zelf gebrouwen! De andere vermelde bieren waren Duits bier. Mogen we veronderstellen dat ook dit hobbier uit Duitsland kwam? Alleszins werd het even hoog belast als het Duits bier, wat dit vermoeden bevestigt. En dus kwam de hop niet uit Aalst.⁴⁷

Maar vanaf wanneer is er dan met zekerheid sprake van hopteelt in de regio van Aalst? De bronnen daaromtrent zijn niet zo bijster duidelijk. Wat wel vast staat is dat zeker vanaf 1430 in Engeland hop werd geïmporteerd via de havens van Southampton en Londen, hoppe die aangevoerd vanuit de haven van Antwerpen. In de loop van de 15de eeuw zou deze trafiek enkel nog aan belang winnen.⁴⁸ Asaert poneert dat in de handel enkel inwoners uit de Lage Landen actief waren en bij uitzondering een Keulse Hanzeaat. De hop ‘*zou*’ komen uit de regio van Aalst, Henegouwen en ’s Hertogenbosch. Op het eind van de 15de eeuw gingen ook ladingen hop richting Noord-Franse havens.⁴⁹ Dit is te verklaren omdat de lokale hopproductie in Poperinge en in Artesië toen nog groot genoeg was om aan de noden te voldoen, een vraag waar pas in de 16de eeuw aan zou beantwoord worden.

⁴⁴ Stadsarchief Dendermonde, Archief Abdij Zwijveke, n°1, pachtcontracten 1589 (1587)-1621. Er is amper in de 18de eeuw melding van de kleine tienden, o.a. op hoppe in Sint-Gillis-Zwijveke in eigendom van de abdij, zie: L. Pée, *Het kaart- en goederenboek van de abdij van Zwijveke (1737-1738)*, Dendermonde, 2012, p. 55.

⁴⁵ A. De Vlaminck, *Cartulaire de la Ville de Tenremonde*, Gent, 1875-1883, p. 239. Warnkoenig-Gheldolf, *Histoire de Flandre*, II, p. 460. Een maille is een halve obool.

⁴⁶ ‘Rekening van de grafelijke tol- en maalrechten te Dendermonde 1383-1384’, *Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van Dendermonde*, 2e reeks, 13, (1908), p. 75-80.

⁴⁷ A. De Vlaminck, *Notice sur les accises communales de Tenremonde, suivies des ordonnances de 1392 relatives à ces impositions*, Dendermonde, 1871-1872, p. 6 sq.

⁴⁸ G. Asaert, *De Antwerpse scheepvaart in de XVIe eeuw (1393-1480). Bijdrage tot de economische geschiedenis van de stad Antwerpen*, Brussel, 1973, p. 263-264. Zie verder ook de Petty Custom Accounts.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 304.

Via de tol van Iersekeroord brengt een schipper van Aalst in zijn lading o.a. *een sack hoppen* mee, die hij invoert in 1506.⁵⁰ Dat is hier de vroegste vermelding waarvan we met zekerheid kunnen zeggen dat er allicht Aalsterse hop werd geproduceerd voor de export. We kunnen via deze tol een beeld krijgen van de export van Aalsterse hop. Toch dienen we dit soort bron met de nodige kritische ingesteldheid te interpreteren⁵¹. Zoals gezegd is een eerste melding uit 1506, maar het is pas in 1570 dat men duidelijk kan vaststellen dat Vlaanderen een hopexporterend gebied is geworden. In 1570 zijn 86 zakken Aalsterse hop die in de tol van Iersekeroord vermeld worden, op een totaal van 475 zakken. Die 86 zakken vertegenwoordigen ongeveer een grote 60.000 pond hop. Maar dit is werkelijk het minimum minimorum. Er waren nochtans veel Aalsterse schippers die in de rekeningen van de tol van Iersekeroord vermeld werden en niet steeds wordt de herkomst van de hop opgegeven.

Ook in Klein-Brabant wordt de hopteelt maar genoemd vanaf 1571, meer bepaald in Sint-Amands.⁵² Vanaf dan worden de vermeldingen frequenter en zal de plaatselijke brouwactiviteit een sterk groeiende activiteit worden. Het opduiken van de hop in deze periode is niet vreemd. De import van zowel hobbier als hop zelf was compleet stilgevallen door de scheiding tussen zuid en noord. Als gevolg daarvan wordt er op talrijke plaatsen geëxperimenteerd met het aanplanten van hop. De brouwers hadden nu eenmaal de hop nodig.

In het midden van de 16de eeuw komen er twee vermeldingen van hop voor in de resolutieboeken van Aalst, maar die kunnen bezwaarlijk als reglementen omschreven worden. De eerste melding op 2 maart 1554 heeft te maken met de beslissing om een belasting te heffen op het 'hopzak-laken' en dat van 6 ponden parisis.⁵³ Het is een puur fiscale bepaling die ons wel aangeeft dat de hop gezakt werd in Aalst. De tweede melding komt op 2 oktober 1555 die verbiedt om nog verder hop te drogen binnen de stad en dat ik het kader van de brandveiligheid.⁵⁴ De reglementen op brandveiligheid zijn legio in de 16de eeuw in steden waar nog veel huizen in hout waren gebouwd. Deze bepaling is een punt van openbare orde en dus geenszins een reglement.

⁵⁰ W. Unger, *De tol van Iersekeroord. Documenten en rekeningen 1321-1572*, 's-Gravenhage, 1939, p. 520.

⁵¹ Zie o.a. H. Van der Wee, 'Problèmes de statistique historique. A propos d'une publication récente et importante sur l'histoire des prix et salaires', *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, 46 (1968), p. 490-512.

⁵² F. Hooghe, M. Peelman, L. Rochtus, *Geschiedenis van de Steenovens te Sint-Amands*, Antwerpen-Bornem, 2006, p. 123. Met dank aan Filip Hooghe die ons deze referentie bezorgde.

⁵³ Stadsarchief Aalst, Oud Archief stad Aalst n° 19, f° 29 '*eerst es gheadviseert in delle ende tvlas te voughene trecht vanden hopsaclaken ende te stellen up elke rolle VI d.p.*'.

⁵⁴ Stadsarchief Aalst, Oud Archief stad Aalst n° 19, f° 31 '*Ooc te verbieden gheen hop binnen der stede te drooghen up verbuerte vande hop, deen helft ten proffite vanden aenbringhere ende dandere aenden ghemenen armen, betaelende bovendien aenden heere I p.p.*'.

Reglement in Aalst (1593)

In de periode 1540-1561 is er in de resoluties dus amper twee maal sprake van hop en dat is verwonderlijk. In de periode 1593-1600 is er één reglement op de hop dat op 9 oktober 1593 werd goedgekeurd door de stadsbestuur *omme te beletten alle frauden & bedroch datter dachelicx geschiet int vercoopen van hop*.⁵⁵ De reglementering was duidelijk ingegeven als reactie op een aantal mistoestanden en bijgevolg is het vreemd dat het reglement amper 4 artikels telt. De hop werd op dat ogenblik nochtans al geleverd in de waag, maar er nog niet gecontroleerd. Door de slechte kwaliteit werden kooplieden van Aalst *geblameert*. Tussen de regels door kan men in het reglement lezen dat dit het eerste reglement is wat in Aalst wordt uitgevaardigd. Vast staat dat pas dan voor het eerst twee warandeerders werden aangesteld: Jacop de Beck en Pieter Mertens.

Een eerste artikel bepaalde dat het gewicht van de ‘clippelen’ (houten stokken die onderaan in de hopzak werden geplaatst) beperkt diende te worden. De hop mocht niet meer ingezakt worden als de eerste clippel meer dan 3 pond en de twee clippels samen meer dan 6 pond wogen. De boete die tegen die overtreding stond was zwaar: 30 £ paris.

Het tweede artikel bepaalde dat men de gedroogde bladeren van de hop niet meer mocht vermengen met de hopbellen en alle andere *vuylichede oft substantien* moest weren.

Deze beide artikels doelden op het frauduleus zwaarder maken van de zakken hopbellen door het toevoegen van andere zaken dan gedroogde hopbellen. Het is een fraude die eeuwen later nog altijd bestond. In deze context sprak men van *tuitelaars* (fraudeurs).

De twee andere artikels wilden de verkoop van vreemde hop als Aalsterse hop aan banden leggen. Men had het over hop komende van *boven nederwaerts*, die sloeg op hop uit Henegouwen en Artesië en hop komende van *onder opwaerts*. Daar werd geen plaats van herkomst opgegeven. Om te beletten dat hop uit Henegouwen en Artesië als Aalsterse hop zou verkocht worden zou vanaf nu alle hop *gevisiteert worden bij gheswoorenen die by de heeren ende wet daertoe ghestelt sullen worden*. Hieruit moeten we besluiten dat de warandeerders pas in 1593 hun opwachting maken in Aalst, wat bijzonder laat is. Theoretisch is het natuurlijk mogelijk dat voor de aanstelling van deze door het college aangestelde inspecteurs privaatrechtelijke inspecteurs bedrijvig waren, aangesteld niet van stadswege, maar bv door de handelaars zelf. Opvallend is dat voor de hop uit

⁵⁵ Stadsarchief Aalst, Oud archief stad Aalst n° 19, p. 99-101 (nummering onderaan de folio).

Henegouwen en Artesië een absoluut invoerverbod gold terwijl voor deze uit *onder opwaerts* de schepenen wel nog toelating konden geven tot invoer. De strafmaat was navenant: verbeurdverklaring van de hop en publieke verbranding van de koopwaar.

Of de maatregel in eerste instantie iets opleverde weten we niet. De boetes die werden geïnd werden verdeeld onder de *bringer* en de Gilde van St.-Joris⁵⁶ elk voor een kwart en de rest aan de parochiekerk van de stad. En hiermee is dit reglement nog een (laat) restant van wat in de middeleeuwen zo courant was: de kerkelijke gilden en de kerk zelf krijgen het merendeel van de opbrengst van de geldboeten. Opmerkelijk is dat de heren van de Sint-Rochusgilde zelfs niet ter sprake komen wat er op wijst dat ze (nog) geen rol vervulden in het hopgebeuren van de stad Aalst.

Maar eigenlijk was dit reglement een slag in het water, want *too little and too late*. Bovendien waren er van overheidswege reeds verschillende reglementen uitgevaardigd die strenger waren dan wat men in Aalst oplegde. Of had men juist gepoogd door een lakser beleid de concurrentie de wind uit de zeilen te zetten? Het is opvallend dat eigenlijk enkel de eerste twee artikelen rechtsreeks betrekking hebben op de kwaliteit van de hoppe, artikelen die ook in Poperinge te vinden zijn. De andere twee artikelen zijn puur protectionistische maatregelen die gemotiveerd werden vanuit kwaliteitsstandpunt. Poperinge stond op dat ogenblik met zijn reglement, dat veel uitgebreider was, reeds veel verder in de kwaliteitscontrole op de hoppe. Ook Poperinge stond er op de *origine* van zijn product te beschermen en weerde alle andere hoppe.

In reglementen die door de Aartshertogen Albrecht en Isabella op verzoek van de Aalsterse schepenen werden uitgevaardigd in 1609, 1613 en 1619 werden identieke punten aangehaald.⁵⁷ Het reglement van Aalst uit 1593 had duidelijk zijn doel gemist. Tot een reorganisatie van de *warandeerders* kwam het pas onder Filips IV die op vraag van enkele *warandeerders* het aantal van 6 naar 4 terugbracht en dat om fraude (!) te verhinderen.⁵⁸ Waren de boswachters zelf stropers geworden?

We stellen nu de beide stedelijke reglementeringen tegenover de door de centrale overheid uitgevaardigde regulering, waarvan de vroegste bepalingen zoals hierboven reeds aangewezen, uit de 16de eeuw dateren.

⁵⁶ De Sint-Jorisgilde van Aalst had haar statuten gekregen in 1494. Zie Reyntens, *Boek met den hare*, p. 179 sq.

⁵⁷ Stadsarchief Aalst, Oorkonden n° 140, 149 en 159.

⁵⁸ Stadsarchief Aalst, Oorkonden n° 232.

De regulering door de hogere overheden

Het blijkt dat de regulering die van de centrale overheid uitgaat quasi uitsluitend betrekking heeft op het fiscale aspect van de hoppe tijdens de 16de eeuw en in veel mindere mate de kwaliteit aangaat.⁵⁹ Pas in de 17de eeuw zal hierin sterk verandering komen en laat de overheid zich tevens in met het kwalitatieve aspect.

Een mislukte oogst: fraude en exportverbod

Op 20 september 1567 vaardigde de overheid bij monde van Margareta van Parma een zeer belangrijk *placcaet* uit dat twee belangrijke beginselen had. Hop mocht niet vermengd worden met bladeren, poeder e.a. en hop mocht ook niet door iets anders vervangen worden zonder de toestemming van de wetheren of geneesmeesters.⁶⁰ Dat eerste aspect kwam kort nadien ook voor in de stedelijke reglementering, doch in de stedelijke reglementen zwijgt men wijselijk over het verbod op het gebruik van een vervangingsproduct voor de hop. Tegelijkertijd werd er een uitvoerverbod van kracht.⁶¹

De eerste maatregel was allicht ingegeven door de mislukte oogst waardoor een sterke prijshausse ontstond die het frauderen nog eens extra in de hand werkte. De centrale overheid zal deze controle niet zelf doen, ze had daar de mogelijkheden noch de competentie voor in huis. Dit aspect wordt overgelaten aan het lagere bestuursecelon, de steden.

Het exportverbod op hop en de invoering van de licentie die een mogelijkheid bood om vooralsnog te mogen exporteren, betekenden voor de handelaars een ernstige belemmering. Dat bracht op zich terug een resem fraude met zich mee, m.n. bij het aangeven van het vertransporteerde gewicht.⁶²

Het *placcaet* van 1567 is het enige reglement dat door de overheid in de 16de eeuw voor Vlaanderen wordt uitgevaardigd m.b.t. de teelt en handel van hop. Op fiscaal vlak is er wel een veel grotere interesse van de overheid voor de hophandel, maar dit valt buiten het kader van deze bijdrage.

⁵⁹ Uitzondering is in Henegouwen waar de vorst in 1489 ingrijpt in de hopverkoop en bepaalt dat de nieuw geoogste hoppe maar vanaf de maand mei daaropvolgend mag verkocht worden 'à celle fin que les vendeurs puissent voir ce qu'il en pourront livrer'. Dat staat recht tegenover de praktijk in Vlaanderen waar de hoppe zeer geregeld verkocht werd vooraleer deze geoogst was (Cauchies, *La législation princière*, p. 392-393).

⁶⁰ Eerste *placcaetboek* van Vlaanderen, deel II, p. 572 en 600.

⁶¹ Eerste *placcaetboek* van Vlaanderen, deel II, p. 600 en 602.

⁶² Wat de fiscaliteit en de fraude aangaat, zal dit in een andere bijdrage behandeld worden.

Regulering buiten Poperinge en Aalst

Er is internationaal amper of geen onderzoek naar hop en dat vergemakkelijkt het ons niet om comperatief onderzoek te verrichten rond de reglementering van Poperinge en Aalst. In Gent werd er alleszins een hopwarandeerder aangesteld, natuurlijk te linken aan de belangrijke havenactiviteit van de stad, waar er via de haven al in het begin van de 15de eeuw hop uit Nederlands-Limburg werd geïmporteerd.⁶³ Zeker ten laatste sinds het laatste kwart van de 14de eeuw werd er hobbier gebrouwen in de stad Gent en werd alle import van hobbier verboden. Een voorgebod uit 1372 staat nog de import van hobbier toe, al mocht het niet nà zonsondergang en voor zonsopgang gelost worden van de schepen. Voorgeboden in 1373, 1377 en 1378 verbieden gewoonweg de import van hobbier. Het voorgebod van 11 januari 1373 (n.s.) gaf diegenen die nog geïmporteerd hobbier hadden acht dagen de tijd om er zich van af te maken ‘*dat siere haerre beste mede doen binnen acht daghen*’. Dat deze maatregel was ingegeven om de lokale brouwerijactiviteit te beschermen is duidelijk uit de verdeling van de hoge boete van 50 pond die op de overtreding stond van het verbod: de graaf, de stad en de ‘goeden lieden’ van de brouwers kregen elk één derde van de boete toegekend.⁶⁴ Vanaf wanneer de hopkeurder aangesteld is in Gent weten we niet.⁶⁵

In traditionele hopgebieden als Asse (Brabant) en Henegouwen konden we geen reglementering aantreffen.

⁶³ Stadsarchief Gent, reeks 301, Jaarregisters van de Keure, 301/20 (1408-1409), f° 48/13. In de registers voor de jaren 1339-1361, 1400-1402 en 1405-1406 komt geen enkele melding van hop voor.

⁶⁴ N. De Pauw, *De voorgeboden der stad Gent in de XIVe eeuw (1337-1382)*, Gent, 1885, p. 112 (voorgebod 4 mei 1372); p. 117 (voorgebod 11 januari 1373 n.s.), p. 146 (voorgebod 20 oktober 1377) en p. 147 (voorgebod 5 januari 1378 n.s.). Deze voorgeboden worden bevestigd in het voorgebod op het bier van 9 november 1378, zonder dat daar evenwel nog het hobbier vermeldt wordt (*Ibidem*, p. 153-154). Op het internet circuleert er een spookbericht als zou Keizer Karel IV, Keizer van het Heilig Roomse Rijk, een verbod in Gent hebben ingesteld om hoppe te laden en te lossen nà zonderondergang en voor zonsopgang. Dat is natuurlijk onmogelijk omwille van verschillende redenen. Deze vorst kon dergelijke verordening niet uitvaardigen voor Gent omdat dit niet in zijn rijk lag en bovendien betreft het puur stedelijke materie. De tekst die er als bewijs wordt bijgegeven blijkt een ‘licht aangepaste’ versie te zijn van het Gentse voorgebod van 4 mei 1372: ‘voort dat niemen hoppe no gheenrande bier hute scepe en doe voor de sonne no na de sonne...’. De (door ons) onderlijnde woorden had men weggelaten waardoor de betekenis gewijzigd werd. Wel heeft deze vorst (Karel IV, in functie van 1346 tot 1378) in 1364 bevestigd aan de bisschop van Utrecht dat hij het gruutrecht ook op hobbier mocht toepassen, wat aldaar reeds een 30 à 40 tal jaar courant gebrouwen werd. Zie *Regesta Imperii Online*: http://www.regesta-imperii.de/id/1364-06-29_1_0_8_0_0_4437_4058.

⁶⁵ De eerste sporen zijn maar uit 1621, toen er een tweede hopwarandeerder werd aangesteld, zie Stadsarchief Gent, Reeks 141, dossier 132. Een eerste wat uitgebreider voorgebod dateert van 1655, zie Stadsarchief Gent, reeks 108bis, dossier 30. Daaruit is het duidelijk dat er in vroegere periodes nooit geen uitgebreider voorgebod of reglement opgemaakt is geweest.

Het Engels parlement moet in 1571-1572 gewerkt hebben aan een wetgeving i.v.m. het planten van hoppe, maar die wetgeving is blijven steken in het Parlement en nooit verder geraakt dan verschillende *1st readings* (14 mei 1571, 24 mei 1572). De inhoud van deze *Bill for planting & setting of hops* is onbekend.⁶⁶ De titel laat wel uitschijnen dat het om bepalingen ging die de teelt moesten reglementeren en niet zozeer de handel. De reden waarom de wet niet verder raakte dan een *first reading* en dat op twee jaar, is niet bekend. Het verbod van Hendrik VIII op het gebruik van hoppe in 1540 en de revocatie van deze wet in 1552 door zijn zoon en opvolger Edward VI, zijn geen reglementen.

In Engeland vinden we de eerste sporen van reglementering in 1580, bij de stemming van een wet m.b.t. de verpakking van hop. In *'the House of Commons'* werd daar op 1 maart 1580 de *2nd reading* en de dag nadien de *3th reading* gehouden van de wet *'against the false packing of Hop'*.⁶⁷ Engeland was een grote hopimporteur geworden, niet enkel via de havens in Kent maar ook via de haven van Londen, waarvan we de hoge importcijfers van hop kennen voor 1567-1568. Deze wet, die in het ganse koninkrijk geldig was, had enkel betrekking op de eigenlijke handel en duidt er op dat in 1580 Engeland al een grote exporterende hopproducent was geworden. Kort nadien zal de import van hop vanuit Vlaanderen inderdaad stilgelegd worden en zal in Sussex en Kent een bloeiende hopteelt ontstaan.⁶⁸ Engeland had een ganse evolutie op dit punt doorgemaakt, van het verbod op gebruik van hoppe door Henri VIII in 1540, een verbod dat opgeheven werd door Edward VI in 1552.⁶⁹

In Duitsland, dat vroeg met een exportgerichte hopteeltbrouwerij van start ging, zijn vanaf het midden van de 14de eeuw de eerste gegevens beschikbaar, bv. in Neurenberg waar de stedelijke overheid de eed afneemt van de hopteelt.⁷⁰ In Marburg is er in 1420 een hopteelt actief die de hop woog.⁷¹ Reglementen

⁶⁶ *Journal of the House of Commons*, vol. 1, 1547-1629, (éd. 1802), p. 89, 97-98.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 130.

⁶⁸ We worden in deze stelling, door ons reeds gesteld in onze bijdrage over de internationale hophandel, bijgetreden door K.D. Burton, *The citie calls for beere: The introduction of hops and the foundation of industrial brewing in London, 1200-1700*, Oklahoma State University, 2010. De bewering van H. Barth, *The hop atlas*, p. 222 als zou de eerste hop-wet maar in 1603 in het Engelse parlement zijn gestemd klopt dus niet.

⁶⁹ G.E. Fussell, 'Low Countries' influence', bestempelt die intrekking van het verbod in 1552 als 'special legislation', maar het heeft niets te maken met reglementering die op kwaliteit, prijszetting of handel betrekking zou hebben.

⁷⁰ R. Ehrenbacher, *Die Geschichte des fränkischen Hopfenbaues nebst einer Betrachtung der Entwicklung und Organisation des Nürnberger Hopfenmarktes*, Nuremberg, 1915. H. Schwarz, 'Der grüne Segen. Hopfenhandel in Nürnberg', in: C. Koch, H.-C. Täubrich (red.), *Bier in Nürnberg-Fürth*, Nuremberg, 1987, p. 136-153. Verwijzing naar het Stadsarchief Nuremberg C7/I, Generalregistratur n°8414-8415. Dit archiefbestand werd door ons nog niet geconsulteerd.

⁷¹ Papin, 'De hophandel tijdens de middeleeuwen', p. 126.

hebben we nog niet gevonden. Toch is het schijnbaar het eerst in Duitsland dat er reglementering komt om de fraude in te dammen. In 1410 zijn het de Hanze-steden die tijdens hun hanzedag in Wismar een belangrijke beslissing nemen om de talrijke ‘unrechtvaardigheden’ in de hophandel een halt toe te roepen. De gezanten van de steden Lübeck, Hamburg, Rostock, Stralsund en Wismar nemen daar op 22 juli 1410, nadat er verschillende klachten waren gekomen over het vermengen van de hobbellen met hopbladeren, de beslissing dat iedere stad twee ‘lovenwaardige’ burgers zal aanstellen die de hop zouden keuren en wegen. Het merken van de hop, die daar ook beslist werd, zou tevens de herkomst duidelijk maken en het verhandelen van hop zonder merkteken werd verboden.⁷² De dertigjarige oorlog (1618-1648) maakte een einde aan de hopteelt en -handel in Noord-Duitsland.

De regio in Zuid-Duitsland, m.n. het gebied rond de stad Neurenberg, kent een gelijkaardige evolutie als de hopteelt in de Zuidelijke Nederlanden. Ook de reglementering is er opvallend gelijklopend. Spalt verbiedt de uitvoer van hopscheuten als protectionistische maatregel in 1511, maar in de hele regio wordt hop geteelt die wordt verkocht in de bekende hopmarkt van Neurenberg, alwaar Spalt zijn eigen controleurs ook vanaf 1511 aanstelt, om er voor te zorgen dan enkel hoppe die effectief in Spalt werd geteelt als Spalt-hop werd verkocht. In 1538 erkent de prinsbisschop van Eichstätt Phillip von Pappenheim aan de stad Spalt een eigen hopzegel uit te reiken, terug om de herkomst en de kwaliteit van de hop te garanderen. Men gaat er van uit dat dit het eerste hopzegel was, een initiatief dat later door verschillende plaatsen zal gekopieerd worden.⁷³ De hopeninspecteurs die door de stad Neurenberg voor de hopmarkt werden aangesteld, misschien al in de 14de eeuw, beperkten zich tot het wegen van de hop en men kan aldus hun activiteit niet ogenblikkelijk linken met kwaliteitsoverwegingen.⁷⁴ In Bohemen is het vooral Zatec dat zeer vroeg een belangrijke hopteelt kent, eerder dan in de meeste Duitse streken.⁷⁵ Plattau kende zijn hoppe vanaf 1559 ook een hopzegel toe, een certificaat van herkomst dat 15 jaar eerder ook al in Spalt was uitgegeven.⁷⁶

⁷² *Hanserecese*, 5, Leipzig, 1880, p. 546-549 (n°720 § 6). Het was de laatste stuip trekking van de Duitse Orde na de nederlaag tegen de koning van Polen bij Tannenberg op 15 juli 1410. Zie Papin, ‘De hophandel tijdens de middeleeuwen’, p. 113, 119. Over deze slag en de gevolgen, zie S. Gouguenheim, *Tannenberg. 15 juillet 1410*, Parijs, 2012.

⁷³ Barth, Klinke & Schmidt, *The hop atlas*, p. 26-27, 115-116.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 34.

⁷⁵ De bewering dat zij ook vanaf 1539 een herkomst-certificaat gaven aan hun hoppe kon ik niet bevestigd vinden in bronnen en lijkt een copy-paste te zijn van het Spalt-zegel.

⁷⁶ Barth, *The hop atlas*, p. 202.

In Holland werd zeer snel overgeschakeld op het hoptbierbrouwen, zeker al in het begin van de 14de eeuw. Vanaf het eerste kwart van de 14de eeuw is er een lokale hopteelt in Kampen, Gouda en Breda die rechtstreeks levert aan de lokale brouwers. Vanaf de 15de eeuw is het vooral het Land van Heusden in de buurt van Gouda dat als hopcentrum bekendheid zal verwerven.⁷⁷ Het is aldaar in de schoot van de brouwers dat er een controle op de hop zal georganiseerd worden. Vanaf het begin van de 15de eeuw zal de brouwersgilde van Haarlem de controle van de hop op zich nemen. Een eigenlijk reglement is er niet. Het toezicht beperkte zich tot een controle op het verbod op mengen van oude en nieuwe hop, een probleem dat al in 1340 in Delft geattesteerd is. Sommige handelaars zagen de reglementering met lede ogen aan. De Noordnederlandse hophandelaar Willem van Middelhuene uit 's Hertogenbosch betwiste halfweg de 15de eeuw het exclusieve recht van de Brugse oppermeester om de hop te 'meten'.⁷⁸ Toch zouden de Brugse rijkepijnders dit recht behouden. In de 14de eeuw werd er in 's-Hertogenbosch een hopaccijn geheven, eerst door personen buiten het stadsbestuur en later door twee schepenen die zich 'hopmeester' noemden.⁷⁹ Delft, waar er al problemen met de hop waren in de 14de eeuw, had zeker vanaf het begin van de 16de eeuw een ambtenaar die de kwaliteit van de hop controleerde.⁸⁰ We weten niet of in deze plaats een specifieke hopreglementering bestond maar het is alleszins opvallend dat in Holland de kwaliteitscontrole door de brouwers werd georganiseerd, dit in tegenstelling tot de meeste andere streken, waar de controle door de stedelijke overheid werd georganiseerd. Heeft dit onderscheid te maken met de al dan niet exportgerichtheid van de teelt?

Besluit

We moeten constateren dat voor het graafschap Vlaanderen het in eerste instantie Poperinge en pas later Aalst was dat specifieke reglementering uitvaardigde. Veel andere plaatsen die hop produceerden zijn plattelandsgebieden en daar is het gebruik om 'wetten en verordeningen' te maken veel minder of gewoonweg niet ingeburgerd omdat zij zeer lang aan 'costumier' recht onderworpen zijn

⁷⁷ Unger, *A History of Brewing*, p. 38-39.

⁷⁸ Stadsarchief Brugge, 157, Jugements et arrêts 1453-1461, f°184r°.

⁷⁹ G. Van Syngel, *Actum in camera scriptorum oppidi de Buscoducis. De stedelijke secretarie van 's-Hertogenbosch tot ca. 1450*, Hilversum, 2007, p. 356. Merk op dat de hoptbierbrouwerij in de stad zeer vroeg ingang vond. De in historische kringen bekende familienaam Hoppenbrouwer is er uit afkomstig en komt het eerst voor in 1403.

⁸⁰ Unger, *A History of Brewing*, p. 206.

geweest. En dat zou wel eens dé verklaring kunnen zijn waarom we voor hele streken waar er nochtans veel hop werd geteelt, geen reglementen vinden.

Het is zeer opvallend dat de verschillende plaatsen zich niet inlaten met bepalingen omtrent het transport van de hoppe, dat traditioneel over water gebeurde wat in nogal wat gevallen schade veroorzaakte aan de lading. Gezien de omvang van de hopzakken werd dit vervoer bij voorkeur via het water georganiseerd en het contact van de gedroogde hoppe met water was eigenlijk het ergste wat men kon overkomen. Natuurlijk behoorde dit niet meer tot het domein van de stedelijke schepenen en was de 'verzekering' van koopwaar een problematisch gegeven in deze periode.

Ook wordt er in geen enkel reglement een verbod op mannelijke hoppe opgelegd. De voor de bierbrouwerij nuttige lupuline komt enkel voor in de onbevuchte vrouwelijke hopbellen. Bevruchte hopbellen zijn waardeloos voor de bierbrouwerij. De mannelijke hopplanten kwamen voor in de natuur en vormden een bedreiging voor de opbrengst van de (vooral buitenstedelijke) hopvelden.

Na een moeizame aanzet in de 15de eeuw zien we dat er vanaf het begin van de 16de eeuw in Poperinge een nieuwe reglementering tot stand komt. Het ontstaan van deze reglementen wijst er op dat er een druk bestond van de afnemers om alle fraude, die blijkbaar legio was, uit te bannen. Opvallend is dat ook in bv. Duitsland gelijkaardige initiatieven genomen werden in eenzelfde chronologisch kader wat alles te maken heeft met de internationalisering van de hophandel.

Die fraude situeerde zich op verscheidene niveaus maar kwam finaal op hetzelfde punt terecht: de kwaliteit. Naast de vermenging van de hop met hetgeen we afval mogen noemen, was de kwaliteitsbewaking primordiaal. We mogen niet uit het oog verliezen dat de hophandel een zeer volatiele prijsvorming kende die handelaars aanzette tot speculeren, en dus tot het afwachten tot hun moment was gekomen om te verkopen met grote winsten. Nu verloor de lupuline in de hopbel, het werkbare element, die kort na de oogst werd gedroogd, zijn kracht en na zo'n drie jaar was het werkbare element in de lupuline eigenlijk waardeloos voor de brouwers.⁸¹ Het vermengen van oude en nieuwe hop was dan ook een courant gebruik waar de hopwarandeerders tegen op moesten treden. Zelfs in de 20^e eeuw waren deze praktijken nog steeds een courant gebruik.

Opvallend is dat de hoptelende gebieden zeer sterk op de herkomst van het product speelden door het verlenen van een hopzegel, iets wat we bij landbouwproducten enkel in die sterke mate ook bij wijn zien. Is het een toeval dat de

⁸¹ De enige uitzondering is het Brusselse Lambikbier dat steeds met oude hoppe wordt gebrouwen.

streken die in de 16de eeuw een hopzegel introduceerden op vandaag nog steeds producenten zijn? Bijgevolg lijkt de AOC-toekenning een element van zekerheid te zijn geweest voor handelaars en afnemers.

Het reglement van Aalst is maar een afkooksel van het Poperingse reglement. De reglementen die in de 17de eeuw afgekondigd worden bouwen voort op het Poperingse reglement van 1573 en zullen nog amper aangepast worden. Lig dit reglement mede aan de basis voor het succes van de hopteelt en -handel die zich voor wat betreft België in de 17de tot de 20^e eeuw concentreerde in de regio's van Poperingse en Aalst? Stellen dat de reglementering en strenge controle op de hophandel, de teelt en handel in de weg stond is hiermee definitief weerlegd.

Bijlagen

1. Resolutie van de stad Poperinge aangaande de aanstelling van de hoppekeurders, 22 december 1537

Orig. Stadsarchief Poperinge 467, *Register van resolutieën*, f°15v°

Den 22 december 1537 so es gheordonneert by den heere, wet ende raeden van de stede van Poperinghe dat omme alle questien ende gheschillen te weiren in de coopmanscepe van hommele ende oock omme slach van hommele te neelmen ende uyt te gheven, so es gheordonneert dat men daertoe van nu voortan stellen sal ende committeren zal zeven personen, indoin, ende die jaerlycx vernieuwen, mette eenen clerck daer toe. Ende sullen dezelve personen hebben van elck hondert te visenteren omme goet ofte quaet te wysen, 1 schelling parisis van elck hondert ende van den slach te gevene met de certificatie daerinne begrepen 10 schellen parisis van d'elcker reyse dat sy slach mette certificate ghevene.

2. Reglementering van de slag van de hommelmel in Poperinge, 19 en 23 augustus 1573

Orig. Stadsarchief Poperinge 467, *Register van resolutieën A*, f°203.

Gheordonneert ende ghestatueert bij den heere, burghmeesters, schepenen ende raeden deser stede dat zoo wie voordaene sal willen hebben slach van den hommele daertoe vermaenen zal den cnaepe van de wardeders van de voorscreven hommele, die voedstaens ghehouden wert (mits behoirlicke salaris) te verghaederen synen meesters officieren voorn. Die gheenen slach gheven en sullen voor

anderstont zy by huerlieder voornoemde cnaepe daertoe zullen ghezonten hebben twee schepenen van de berechte ende greffier van der wet in wiens presentie ende kenne de voorscreven officieren eenen slach gheven ende maecken zullen waeroff den greffier houden zal notitie ende yerlick uutgheven acte t'allen tyde des verzocht zynde. Actum ende ghepubliceert als boven.

3. Reglement op de teelt, bewerking en handel van de hoppe in Poperinge, 18 november 1573

- A. Orig. Stadsarchief Poperinge 467, *Register van Resolutiën A (1531-1573)*, f°213. [verdwenen]⁸²
- B. Afschr. [naar A] Stadsarchief Poperinge F 20 (door Oscar Fiers, toenmalig stadsarchivaris)

Cueren, statuyten ende ordonnantiën ghemaect, vernieuwt ende gheamplieert by de Bailly, Burghemeesters, Schepenen ende Raeden der stede van Poperinghe omme de Warrandeerders van hommelen den XVIII november XV° LXXIII.

I

Alvooren men last ende beveelt expresselick allen ende een yghelicke, insetene deser stede ende heerlicheide, buiten ende binnen de port, soo wie dat hommele doet winnen en de plocken, dat hy die suffisantelick drooghe ofte doet drooghen, ten contentemente ende ghoeddyncke van de officieren, voor uutleverynghe, daerinne bewaerende de cooper, vercooper ende naeme van stede.

II

Item men verbiedt ende interdiceert by dese dat nyemant hem en vervoordere, wie hy sy, eenigh uutlandsch ghoet, buuten Vlaenderen ghewassen, ofte oock in de lande van Aelst, te mynghelen met de ghoede deser stede en de cuere, op ghehouden te zyne van valschede ende overzulcx ghecorrigeert te wordene, in exemple van andere, met boete, ter arbitraige ende discretie van juge.

III

Item dat nyemandt zal moghen mynghelen, packen, zacken ofte doen mynghele, packen ofte zacken, eenigh oudt ghoet met 't gonne van de nieuwe gewasse,

⁸² Het laatste stuk van het register is verdwenen sinds de jaren 1960.

op de boete van 60 ponden Vlaamsch elcke hoop, baele ofte zack ende voorts op andere correctie.

IV

Item dat nyemant en zal vermoghen te drooghene eenighe hommele naer dat die eens verbrauwen es, op de boete van 60 ponden ende voorts ghecorrigeert te zyne voor valschede ter discretie van wet.

V

Dat nyemandt hem en vervoordere eenighe hommele te lemloyen 't zynen huysse op heynssels ofte op zyn [] maer zal die ghehouden zyn tot de lemloye te voeren deser stede up de boete van 60 ponden parisis.

VI

Item alwaer de schaelmeester de zelve hommele ghetrauwelick wegghen zal, ofte doen wegghen, zonder fraude ofte bedrog, ghevende een yghelick 't zyne, ende ontfanghende voor zyn salaris voor wegghen, van elck hondert pont, naer costume.

VII

Item ten bewaerensse ende gherustigheyt van een yghelick, zal de schaelmeester voordaen zoo over hem zelve als andere uut zyne naeme wegghende, behoorelicke eedt doen, ghetrauwelick te wegghene en de elcke 't zyne te bewyzene, zonder fraude ofte voorzienigheyt.

VIII

Item gheene zacken zullen moghen beweight zijn ter schaele daer meer dan vier woelstocken in werden, op de boete van 10 ponden parisis voor ieder zack.

IX

Item men zal gheene groene stocken moghen steken in eenighe zacken, noch oock gheen ander stocken in steken die exederen de dikte van vier duimen ende dat op de boete van 10 ponden parisis van elcken zack.

X

Item om dieswille van de coopmanschap van hommele zeer variable es, lichtelick ryzende ende daelende, zoo dat die niet langhe op eenen ghelycken prys en staet ende dat men ghewoone es 't allen tyde van de jaere hommell te coopene ende te vercoopene, zoo es van nyeuws gheordonneert dat men voordaen register zal onderhouden, daerinne gheteekendt zullen worden alle de slaeghen ende pryzen van de jaere, welck register zal rusten onder de greffie van de wet deser stede, ter bewaernesse van alle coopers ende vercoopers, die daeruut zullen moghen acte lichten, 't allen tyde alst hemlieden believen zal, betaelende van acterecht ghecoustumeert 4 schelle parisis.

XI

Item, zoo wie voordaen zal willen hebben slach van hommele, zal daertoe moghen vermaenen de cnaepe van de waerdeerders die voedstands ghehouden wert te verghaederen zyne meesters, die gheen slach gheven noch stellen en zullen voor ander stont zy by haerlieden voorzeiden cnaepe daertoe zullen gheroupen hebben twee schepenen van berechte (ofte andere by ghebreeke) ende de greffier van wet, in wiens presentie ende kennesse de voorzeide officieren den slach van hommele gheven ende maken zullen.

XII

Item, van ghelycken wert de cnaepe van Waerdeerders ghehouden zyne meesters te vermaenen ende verghaederen 't allen tyde dies verzocht zynde om warandatie te doene, zoo wel voor vreemde als voor insetene, daervooren ende voor alle andere vergaedinghen van de officieren zyne meesters, omme slach ofte anderszins, ontfanghende van de verzouckers van die, over salaris, 't elcker reyse, 2 schelle parisis.

XIII

Item de voorseyde officieren werden ghehouden op verband van hemlieden eede, ter vermaenynghe van cnaepe, te commen om warrandeeren ofte slach te ghevene op de boete van 2 schelle parisis elck officier, ten waere redelicke excuse, employeerende de zelve (boete) ten proffycyte van de gonne hun present doende, by smaldeel ofte anderssins zoo zy ten accoorde werden.

XIV

Item de voorseyde officieren zullen ontfanghen van warrandeeren volghende d'oude costume, te wetene, beneden de duust (pond) elck 2 schelle parisis, ende boven de duiste elck 1 chelle parisis van elcke hondert (te coste van onghelycken).

XV

Item de voorseyde wardeerders vermaent als boven (om slach te gheven) zullen ontfanghen over salaris van slach van hommele te gheven 14 schelle parisis ende de cnaepe over vermaend van zyne meesters 2 schelle parisis, mitsgaeders over vergaederen van schepenen ende greffier, ghelycke 2 schelle parisis.

XVI

Item dat voordaen gheene hommelen van buuten de stede ende cuere ghebracht ter schepe, waeghene, halse ofte anderssins en sal moghen ghehuust, ghelost ofte ghezoldert werden, binnen de stede ende cuere, nyet meer buuten dan binnen de port, ten zy alvorens de voorzeide officieren danoff de permissie hebben ende 't zelve ghoedt warandeeren en de passeeren, op de boete van 6 ponden parisis van elck baele ofte zack ende in ghevalle zy 't ghoedt vonden faultich, schadigh ofte anderssins quaet, zullen dat corrigeren by de brande, uutsegh ofte anderssins, 't haerlieden discretie, ende zoo zy in concientie bevinden zullen van noode zynde, tot welvaert van 't gemeente hemlieden daertoe consenteerende, de van de wet, indien 't hemlieden goedyndt.

XVII

Item dat voordaen nyemandt zyn zelfs hommele zal moghen zacken ofte packen, doen zacken ofte packen in eenigher maniere, op zulcke boete ende correctie als de juge stellen zal, maer zal alle hommele binnen der Cuere zynde, gheene ghezondert, voordaen ghepackt ende ghezackt worden, ten minsten by wille van ghezwoeren zackers, daertoe in ghetalle van zesse by de wet gheordonneert, dewelcke op 't verband van eede ghehouden werden den cooper ende vercooper te bewaeren, ontfanghende voor heurlieden salaris en aerbeyt 2 schelle parisis van elck hondert, te wetene voor 't ingheven ende zacken ende zullen de voor-noemde zackers alle zacken by hemlieden ghemaect teeckenen ende mercken met hemlieden merk daer ende zoo dat dat bequamelick doenelyck wert, op correctie ende destitutie.

XVIII

Item de ghevalle de voorseyde zackers bevonden ghemynghelt ghoedt, ofte oudt met nieuwe, mul ofte ander ghebreckelick, valsch ofte quaed goet, contrarie de voorschrevene ordonnantiën, werden ghehouden op hemlieden eedt, danoff advertentie ende de kennisse te doene, de voorseide waardeerders van hommele, eer dat zy die zullen ghepackt ofte ghezackt hebben, op correctie van wet. Omme by de zelve officieren, 't zelve ghoet voetstaende ghewarrandeert ende ghevisiteert te zyne, naer d'uitwyze van de voorschrevene ordonnantie ende statuten, zonder eenighe dissimulatie, ooglukynghe ofte verdraeg.

Ghepubliceert ter halle den XXIII november XVcLXXIII⁸³.

4. Reglement uitgevaardigd door de schepenen van Aalst aangaande de hophandel

Aalst, 9 oktober 1593.

Orig. Stadsarchief Aalst, *fonds Oud Archief stad Aalst*, n°19 p. 99-101.⁸⁴

Actum den IXen octobris 1593 ten pretesque⁸⁵ present collegie de Stadthoudere procureurs ende andere ommestaenders.

En verbiedt van wegghen heer ende wet deser stede van Aelst omme te beletten alle frauden ende bedroch datter dachelicx gheschiet int vercoopen van hoppe ende sonderlinghe die ghuene die alhier ghelevert wort inde waeghe⁸⁶ met pocken daer deure de name ende fame vande coopliden van hoppe van deser stede gheblameert worden dat van nu voort an niemant wy hy sy hem en vervoerdere inde selve poken te sluyten oft doen sluyten steken of laeten steken enighe clippelen van hoogheren ghewichte dan van dry ponden elcken clippele ende so van zes ponden de twee ten hooxsten op pene van te verbeurene de boete van XXX £. par. voor deerste reyse ende voor de Iie reyse opde verbeurte vande goede metghaders arbitraire correctie ter discretie van hemlieden schepenen.

⁸³ Het reglement werd 'vernieuwt bij publicatie ter halle' op 11 oktober 1587, 13 oktober 1588 en 28 juni 1590. Vanaf 1604 werd het reglement aangevuld met nieuwe bepalingen. Daarbij werd het reglement van 1573 behouden, behalve art. 5 dat wegviel.

⁸⁴ We nemen de nieuwe nummering onderaan de folio. Het register OAA 19 is een samenvoeging van twee registers.

⁸⁵ Bretesque = pui aan het stadhuis/stadshalle waar o.a. stedelijke ordonnanties werden afgekondigd.

⁸⁶ Waagschaal = plaats waar de hoppe gewogen werd.

So men oock es verbiedende van wegghen altooren eenen yghelick hoppe cultiverende eenighe hoppe blaederen appart te drooghene die selve blaederen oft het pour daeraf ghedroocht ende alle andere vuylichede oft substantie metter hoppe te minghelen op de boete van XX £. Par. Voor deerste reyse te verbeurene so byde gone die tselve pour sullen bevonden worden ghedroocht oft laten droogen en gheminghelt oft laeten minghelen thebbene als de gone die tselve te marct bringhen ende oock tot laste vande gone die bevonden zullen worden tselve goet te coopene, ende voor de tweede reyse bobbel boete ende voorde derde reyse arbitraire correctie ter discretie van schepenen.

En alsomen ooc daeghelicx es bevinden dat groot frauden ghecommitteert worden inde hoppe commende van boven nederwaerts, te wetene uutten lande van Henegauwe ende Arthois de welcke hoppe uut dese lande Aelst ghevourt zijn vercocht ende verwandelt worden opden naeme van Aelstersche hoppe, So verbietende oock expresselick van wegghen alsovooren van nu voortan gheene hoppe commende uutten voorschreven quaertiere hier te veralmerene ende vercoopen oft ter waeghe te bringhen ten sy de selve alhier altooren ghevisiteert ende ghewaardert worden by de gheswoorene die by heere ende wet daertoe ghestelt sullen worden op pene van te verbeurene by de gone dese contranenierende de boete van XX £ p. Ende opde verbeurte vande goede daerinne eenighe frauden oft onleverbaer hoppe bevonden werden.

Ende omme ooc breeder frauden te belettene so verbietine oock van wegghen alsovooren gheene hoppe hoedanighe die sy sonder consent van burghmeester ende schepenen te bringhen van onder opwaerts op pene van daer tselve sulcx geschiede tselve goet verbeurt te wesene ende gheundindiceert te syne publicquelick ende verbrandt te worden alle de voorscreven boeten te deelene deen vierde ande anbringhere tweede vierde tot profficte van t gulde van St. Jooris ende de twee andere vierden tot profficte vande kercke deser stede.

Ende in ghevalle van tghuene voorscreven eenighe swaricheden oft differenten vulen sullen danof deerste kennesse hebben de gheswoorene waerdeerders die by heere ende wet daertoe sullen ghestelt gheordonneert worden behoudens indien opt vonnisse enighe swaricheden vielen dat de voornomde Burgmeester, Schepenen sullen hebben de interpretatie van dien ende oock de selve ordonnantie vande gheswoorenen te reformeren indien zulcx in rechte ende redene bevonden wort.

Randschrift (bij het laatste artikel): Soo men oock van wegghen heer ende wet inderdiceert eene ieghelyck dier binnen deser stede eenighe hoppe ter merct bringhen wille dat hy thier sullen vercoopen suver sonder eenich bedroch oft

poer ende ander quaet goet daerinne te mingelen / ende dat thoet zy onder als boven / op pene van guene sulcx bevonden zal worden gedaan te hebben te verbueren huerlieder hoppe tot profyt vande armen ende voorts inde boete van VI £. Par. Te deelen alsvooren hebbende gecooren heer ende wet voor waerdeerders gecooren ende gemaect Jacop de Beck ende Pieter Mertens als Suis.